

УДК 811.13-112

DOI <https://doi.org/10.32782/2412-933X/2025-XXIV-6>

УМОВИ, ПРИЧИНИ ТА ЧИННИКИ ВИНИКНЕННЯ РОМАНСЬКИХ МОВ

Кіркowska Інга

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри романо-германської філології
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
ORCID ID: 0000-0001-7239-8773

Палькевич Олена

старший викладач кафедри романо-германської філології
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
ORCID ID: 0000-0003-3575-8471

Спрощена концепція прямого розвитку єдиної літературної латинської мови або будь-якої іншої, так званої «загальнороманської», в окремі романські й діалекти мови з народної латини протягом кількох століть не задовольняла багатьох дослідників: Г. Шухардта, Ж. Моля, Ф. Діца та ін. Основною метою представленої наукової розвідки є з'ясувати питання про характер розвитку та шлях утворення сучасних романських мов. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: вивчення сучасних теорій виникнення романських мов; з'ясування стану народної латини, яка потрапляла на романізовані території; розгляд етнолінгвістичних чинників виникнення сучасних романських мов.

Основною причиною утворення сучасних романських мов був субстрат, на який наклалися вульгарна латина. На формування романських мов вплинули мови тих племен і народностей, які були підкорені Римом. Наслідок їх впливу на латину був різним: субстратом іспанської мови (як і всіх інших романських мов Піренейського півострова) є кельтський, іберійський та баскський; субстрат французької мови – кельтський, на півдні Франції ще давньогрецький (Марсель – раніше Марсіліо, Массалія – був грецькою колонією); субстратом італійської мови є італійські й етрусські мовні риси. Наприклад, слова Roma і chianti походять з етрусської мови; субстратом сардської мови є пунічний і давньогрецький; субстратом ретороманської мови (мов) є ретська (ретійська мова), яку уналежнюють до неіндоєвропейських дороманських мов Італії; субстратом румунської мови вважається фрако-дакійський.

Процес романізації різних регіонів Європи тривав кілька століть, протягом яких сама латинська мова досить сильно змінилася. У процесі поширення латинської мови з Римської імперії вона потрапляла в провінції на різних стадіях свого розвитку. Романські мови розвинулися внаслідок дивергентного, відцентрового розвитку усної традиції різних діалектів колись єдиної народно-латинської мови.

Ключові слова: романські мови, дивергентний розвиток, народна латина, субстрат, діалект, романізація.

Kirkovska Inga

Doctor of Philology, Professor,
Head of the Department of Romano-Germanic Philology
Oles Honchar Dnipro National University

Palkevych Olena

Senior Lecturer at the Department of Romano-Germanic Philology
Oles Honchar Dnipro National University

CONDITIONS, CAUSES AND FACTORS OF THE EMERGENCE OF ROMANCE LANGUAGES

The simplified concept of the direct development of a single literary Latin language or any other, so-called “general Romance”, into separate Romance languages and dialects from vernacular Latin did not satisfy many researchers for several centuries: G. Schuchardt, J. Mol, F. Dietz, and others. The main goal of the presented scientific research is to clarify the nature of the development and the path of formation of modern Romance languages. The goal involves solving the following tasks: studying modern theories of the origin of modern Romance languages; clarifying the state of vernacular Latin, which entered Romanized territories; examining the ethno-linguistic factors of the emergence of modern Romance languages.

The main reason for the formation of modern Romance languages was the substrate on which Vulgar Latin was superimposed. The formation of Romance languages was influenced by the languages of those tribes and nationalities that were conquered by Rome, the consequences of their influence on Latin were different: The substrate of the Spanish language (as well as all other Romance languages of the Iberian Peninsula) is Celtic, Iberian and Basque; the substrate of the French language is Celtic, in the south of France it is still ancient Greek (Marseille – previously Marsilio, Massalia – was a Greek colony); the substrate of the Italian language is Italian and Etruscan linguistic features. For example, the words Roma and chianti come from the Etruscan language; the substrate of the Sardinian language is Punic and Ancient Greek; the substrate of the Rhaeto-Romance language(s) is Raetian (Rhaetian), which is considered to be a non-Indo-European pre-Romance language of Italy; the substrate of the Romanian language is considered to be Thraco-Dacian.

The process of Romanization of various regions of Europe lasted for several centuries, during which the Latin language itself changed quite significantly. In the process of the spread of Latin from the Roman Empire, it reached the provinces at different stages of its development. The Romance languages developed as a result of the divergent, centrifugal development of the oral tradition of different dialects of the once single vernacular Latin language.

Key words: Romance languages, divergent development, vernacular Latin, substrate, dialect, Romanization.

Вступ. Розвиток мови як засобу спілкування регульовано двома тенденціями, що протиставлені одна одній: дивергенцією (розходженням) і конвергенцією (сходженням, інтеграцією). Ці дві тенденції постійно діють на кожному окремому відрізку історичного розвитку й зумовлені розпадом певної єдиної спільноти. Спрощена концепція прямого розвитку єдиної літературної латинської мови або будь-якої іншої, так званої «загальнороманської», в окремі романські мови і діалекти протягом кількох століть не задовольняла багатьох дослідників: Г. Шухардта, Ж. Моля, Ф. Діца [4; 9; 12] та ін. Тексти листів і судових промов Цицерона, Квінтіліана та інші свідчення стародавніх авторів демонструють, що латинська мова епохи розквіту Риму не була однорідною: нею розмовляли не так, як писали – у цьому

можна побачити так звані «ножиці» між літературною і розмовною латиною. Розмовну мову в усі часи характеризують певні більш або менш значущі територіальні варіювання. Якщо це протиставлення в повсякденному мовленні втрачено, романські лінгвісти вже перестають говорити про діалекти єдиної мови.

Етапи діалектного членування народної латини простежено після Ф. Діца, який довів, що ґенезу романських мов потрібно виявляти методом порівняльно-історичної реконструкції не від латини до романських мов, а від романських мов до народної латини, спираючись на певні звукові закони, які є суворо реконструйованими [4, с. 168–177]. Цим шляхом уже пішла низка романістів: Н. Людтке [6], Г. Рольфс [11], Н. Лаусберг [7] В. Пізані [10] та ін. Цікавий підхід до проблеми вбачається в дослідженнях В. Пізані, який уважав, що для епохи народної латини характерною є диглосія (подвійність), коли поряд із літературною мовою існувала наддіалектна народна латина, яка частково відбилася в письмовій традиції, яка орфографічно й морфологічно відповідала формам мовлення середнього соціального прошарку. Ця письмова мова, на думку В. Пізані, була поширена всією територією італійської метрополії і в сусідніх з нею областях, вона продовжувала вживатися і після падіння Риму. В. Пізані вважав, що будь-яка літературна мова у своєму розвитку є дискретною, вона не може перероджуватися, а народні діалекти є безперервними у своїх змінах й італійська мова походить від усних діалектів Італії [10].

На неоднорідність народної латини звертає увагу Ж. Моль. Він пропонував тлумачити найдавніші розходження між романськими мовами як відбиття ранніх ступенів народної латини метрополії, які були витіснені за межі Італії і відповідають послідовним ступеням еволюції розмовного мовлення. Утім, у ранньому періоді римської колонізації в латині ще не було діалектних відмінностей, це були відмінності близькоспоріднених племінних мов місцевих областей Лаціума [9].

Із середини ХХ ст. питання про діалектальність народної латини постало особливо гостро. Г. Рольфс (1956) на XII конгресі романістів, 1968 р. заявив, що знімається постулат про єдність народної латини [11] *Актуальною* стала проблема ґенези окремих романських мов з уже наявних діалектів народної латини, які розвивалися і взаємодіяли. Важливим залишається питання про спільність романських мов, що зумовлена передусім їх походженням із народного латинського мовлення, що розповсюдилося на територіях, завойованих Римом.

Основною **метою** представленої наукової розвідки є з'ясувати питання про характер розвитку та шлях утворення сучасних романських мов. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань:

- вивчення сучасних теорій виникнення сучасних романських мов;
- з'ясування стану народної латини, яка потрапляла на романізовані території;
- розгляд етнолінгвістичних чинників виникнення сучасних романських мов.

Методи та методики дослідження. *Описовий метод* використовується для систематизації наявних теорій походження сучасних романських мов, з урахуванням різних перехідних випадків. Він застосовується також для виявлення хронологічних зрізів із позиції синхронії – наукового аналізу мови як об'єкта дослідження на певному часовому зрізі незалежно від процесу мовного розвитку. *Порівняльно-історичний метод* залучається як спосіб застосування принципу історизму – система наукових прийомів визначення генетичних відношень між мовами і відтворення (реконструкції) доісторичного розвитку мов та їхніх праформ на підставі виявлених конкретних ознак звукової спорідненості.

Результати та дискусії. До початку ХІХ ст. вивчення романських мов було щільно пов'язане з практичними завданнями уніфікації й удосконалення літературних мов. Для

досліджень цього періоду характерною є відсутність сприйняття описового і нормативного підходів до мови.

Було розпочато вивчення народної латини, науковці досліджували проблему походження романських мов. Учені були зацікавлені відновити занедбаний стан народної латини і простежити її поступовий перехід у романські мови. Ґрунтовною працею в цьому напрямі стало дослідження Гуго Шухардта (1842–1927) «Вокалізм вульгарної латини» [13], в якому здійснено спробу реконструкції народної латини на основі вивчення письмових джерел, а також порушено питання про причини утворення романських мов. У цій праці Г. Шухардт услід за Г. Асколі розвиває теорію субстрату.

Різні історичні умови формування романських мов, що походять від латинської розмовної мови Римської імперії, зумовили особливості сучасних романських мов. На специфічний розвиток окремих романських мов вплинули різні народності та чисельні племена – перші мешканці римських провінцій. Завойовані народності не однаково засвоювали римську культуру та латинську мову. Романські мови відрізняються одна від одної за звучанням, за своїми формами й за словниковим складом. Ці відмінності в романських мовах, що розвинулися на одній основі – на основі мови римських завойовників, що була поширена в різних колоніях Римської імперії, залежать від низки умов. Відмінності у фонетиці, граматиці та лексиці окремих романських мов певною мірою визначено відмінностями в мовах тих народностей, які засвоювали латинську мову своїх завойовників.

Латинська мова поширювалася в колоніях протягом п'яти століть (III ст. до н. е. – II ст. н. е.), і цілком очевидно, що протягом цього періоду мова історично розвивалася і в колонії вона потрапляла в різному стані. Отже, основа, на якій формувалися романські мови, не була абсолютно тотожною. Що пізніше була завойована провінція, то видозміненішою, порівняно з класичною латинською мовою, виявлялася мова римських колонізаторів, і це впливало також на мову завойованого населення і, як наслідок, на майбутню романську мову. Цей процес зазвичай називають романізацією.

Утім, мови мешканців римських провінцій і процес взаємодії мов у наступний період не могли знищити схожість у формах і в словах між романськими мовами, що розвинулися на загальній мовній основі – народній латині. Ця схожість виявляється в порівнянні форм і слів романських мов між собою, підтверджує спільність походження романських мов і робить можливим об'єднання їх в одну групу, в групу романських мов. Найяскравіше схожість, зумовлена спільністю їх походження, виявляється в морфології (відмінювання та дієвідмінювання) і лексиці [1, с. 102].

Теорії виникнення романських мов. Теорія етнічного субстрату Г. Шухардта. Чимало науковців розробляло різні теорії виникнення та формування романських мов. Тим часом жива латинська мова в різних провінціях не була однаковою. Діалектні відмінності в мовленні окремих провінцій усе ж таки були наявні, незважаючи на однорідний характер писемної мови і того загальнономовного стандарту, який склався в містах.

На цю обставину звернув увагу Гуго Шухардт, який схильний був бачити в появі діалектних відмінностей латинської мови різних провінцій безпосередній вплив субстрату, тобто вплив місцевих мов на мову римських поселенців. На його думку, в Італії південні діалекти розвинулися під впливом оскської мови, а потім середні й північні – під впливом умбробельських і частково кельтських мов. Рано утворився й особливий діалект в Іспанії, від якого відокремився потім діалект пізніше підкорених лузітан. Згодом виникають діалекти Південної та Північної Галлії і найпізніше – діалект Дакії. Із цих діалектів, на його думку, і розвинулися відповідні романські мови, що оформилися як нові одиниці приблизно у VIII ст. Ця теорія отримала назву *етнічного субстрату Г. Шухардта* [13].

Ідеї Г. Шухардта про вплив споконвічного етнічного субстрату на латинську мову і про те, що цим був покладений початок утворенню романських мов, отримали підтримку Г. Асколі. Учений особливо зважав на факти кельтського впливу на романські мови, показуючи, наприклад, що поява звуку **ж** та відповідної букви **j** з латинської мови має місце саме на колишніх кельтських територіях: у Північній Італії, Галлії, Гельвеції. Так само розвиток групи **ж>jt** у французькій мові походить із кельтської вимови цієї групи **ht**, так само, як і назалізація голосних перед носовими приголосними, а також розвиток дифтонга **ei** і т. ін. Відмінності в нинішніх романських мовах Г. Асколі пояснював різним ступенем впливу місцевих мов на латину підкорених римлянами народів, що призвело зрештою до її поступової диференціації [2]. На жаль, він не розробив своєї теорії етнічного субстрату до кінця та обмежився фонетичними явищами. Відкритим залишилося й питання про вплив місцевих мов на устрій латинської мови.

З іншого боку, і за наявності субстрату не завжди виникають нові мови. Не можна забувати про те, що якщо соціальний стан і суспільний розвиток перебувають на стадії родового ладу, то взаємодія мов або племінних діалектів є неминучою під час зіткнення племен. Мабуть, саме така взаємодія мала місце в період контакту латини з італійськими діалектами, тобто в період першої римської експансії. Інший характер має вплив субстрату там, де фіксуємо дві мови, одна з яких є мовою суспільства з розвинутою державністю, а інша – мовою населення, що перебуває на стадії родового ладу. Остання не може протистояти розвиненій мові, що й мало місце в період Римської імперії. Цим пояснюється і факт поширення латинської мови в регіонах, де вплив субстрату зводився здебільшого до засвоєння відомого словникового запасу і в окремих випадках – до впливу говірок аборигенів на вимову. Таке явище було характернішим для територій, де існувала компактна маса споконвічного населення, і зовсім могло не виявлятися там, де таке населення було нечисельне і нестійке. Те, що латинська мова засвоювалася різними народами, відбилася і на її структурі – у ній відбулися певні спрощення [1, с. 120].

Отже, беручи до уваги вплив субстрату на латинську мову в кожній країні, можна отримати пояснення лише специфічних рис окремих романських мов, наприклад, фонетичних. Вирішальними ж є ті загальні зміни, що мали місце всюди і які є наслідком еволюції самої латинської мови за ступенем її поширення за межами Лациї. Отже, теорія етнічного субстрату Г. Шухардта, попри всю її важливість, не може бути єдиним поясненням утворення романських мов.

Хронологічна теорія Г. Гребера. Проблема формування різних романських мов на основі єдиного джерела – латини – не вичерпується теорією стратів. Крім того, багато лінгвістів на лише не відводили цій теорії належного місця в низці інших теорій, а й заперечували її, висуваючи свої гіпотези.

Однією з них була запропонована в XIX ст. Густавом Гребером так звана хронологічна, або історична теорія, сутність якої полягає в тому, що процес романізації римських провінцій тривав понад три сторіччя, а за цей період сама латина зазнала певних змін. Повністю заперечуючи теорію етнічного субстрату, Г. Гребер обґрунтував хронологічну теорію утворення романських мов. Відповідно до неї, початком формування романських мов потрібно вважати романізацію першої провінції за межами Італії, що тривала з кожним новим завоюванням. Мова перших римських іммігрантів, які осіли в цих провінціях, і була основою кожної з романських мов. Теорія Г. Гребера мала свого часу велике значення для науки, однак причину наявності романських говірок вона могла би пояснити лише за однієї умови: якби римські колоністи, покинувши свою метрополію, зберігали мову в сталішому вигляді,

ніж метрополія, натомість сама метрополія приходила в кожен нову колонію з мовою вже в іншій фазі розвитку [5, с. 3–139].

Сардинська мова має низку рис, що відсутні в інших романських мовах. Г. Гребер пояснював це збереженням залишків архаїчної латини в період завоювання Сардинії (кінець III ст. до н. е.). У сардинській мові збереглися відмінності **e** та **i**, **o** та **u** в наголошеній позиції (порівняймо сард. *fide*, *bukka* та італ. *federe*, *bocca*), **k** перед **e**, **i** (сард. *kimbe*, *kentu*, італ. *cinque*, *cento*), кінцеві **s** і **t** (сард. *tempus*, *tirat*, італ. *tempo*, *tira*). У старофранцузькій мові спостерігалася лише остання особливість (вимова кінцевих **s**, **t**). В італійській і румунській мовах перераховані явища відсутні. Звідси висновок, що **i** перейшов у **e**, а **u** в **o** вже після завоювання Сардинії, кінцевий **t** відпав після завоювання Галлії, кінцевий **s** – перед завоюванням Дакії і т. д. На підставі подібних спостережень було складено хронологічний перелік провінцій (на думку дослідника, в латинській мові кожної із цих провінцій послідовно відбивалися ступені її еволюції). Г. Гребер запропонував таку хронологічну схему романізації провінцій: Сардинія, Іспанія, Португалія, Каталонія, Південна Франція, Північна Франція, Ретія, Дакія, Італія. Крім того, на думку Ч. Х. Гранджента, провінції, що були завойовані раніше, засвоювали мову з яскравіше вираженими народними елементами, а провінції, завойовані пізніше, засвоювали офіційнішу латинську мову [5, с. 3–139]. Отже, за Г. Гребером, розчленування романських мов є давнім. Воно почалося з часу романізації першої позаіталійської провінції і здійснювалося під час завоювання кожної нової області романської мови знову. Мова перших римських поселенців у цих областях кожного разу ставала вихідним моментом розвитку для окремих романських мов. Згодом вона змогла не піддатися впливу більш пізніших прибульців, асимілювати цю останню і, не піддаючись її фонетичному впливу, розвинулася в окрему романську мову.

Автор виходив зі здатності повної політичної, економічної й мовної ізоляції завойованих територій, не враховуючи реального стану речей, за якого латина цих областей не могла залишатися ізольованою та застиглою: 1) активні контакти римських провінцій зі столицею держави – Римом; 2) переміщення нових мас поселенців територіями цих провінцій; 3) пересування військових загонів; 4) змішані шлюби і т. п. Через це за допомогою теорії Г. Гребера можна пояснити окремі відмінності в романських мовах, але важко виявити причини цих відмінностей.

Отже, хронологічна теорія Г. Гребера пояснює відмінності в романських мовах, але не відмінності самих романських мов. Цінність хронологічної теорії полягає в тому, що вона взяла за основу історичний принцип для розв'язання проблеми формування романських мов.

Діалектна теорія Ж. Моля. Своєрідну теорію утворення романських мов висунув чеський учений Жорж Моль. Він тлумачив латину Італії як наслідок змішування мови Лаціуму з італійськими діалектами [9] Саме в цій італійській латині, яка ввібрала деякі італійські діалектальні особливості, потрібно шукати, на його думку, джерело утворення романських мов. До II–I ст. до н. е. населення Італійського півострова розмовляло місцевими говірками та мовами. До I ст. до н. е., до часів імператора Августа, на основі цих діалектних особливостей утворилася італійська латина, загальна для всієї території Італії, а потім і для всієї Римської імперії. Ця уніфікована загальноіталійська мова, досить близька до літературної латини, використовувалася в написах Римської імперії і мала порівняно невелику кількість діалектних і розмовних рис. Утім, деякі провінції, наприклад, такі, як Італія, Галлія, були завойовані римлянами до імператора Августа. Отже, як уважав Ж. Моль, основу провінційної латини становить ще неуніфікована діалектна латина Італії, що також опинилася під впливом літературної мови внаслідок посилення романізації. У провінціях, завойованих за правління Августа або пізніше (Ретія, Дакія), із самого початку поширювалася загальна

італійська мова, в якій марно шукати старі ознаки італійської латини. На думку Ж. Моля, основою майбутньої італійської мови був стародавній варіант вульгарної латини, оскільки в італійській мові того часу спостерігалось більше діалектних ознак, а наявність великої кількості архаїзмів у ній стало свідченням більшої віддаленості від класичної латини. Проте, на думку Ж. Моля, після кількох століть інтенсивної романізації в період розпаду Римської імперії стираються відмінності між народами і мова стає всюди однаковою [9]

Саме в цьому вбачається суперечність цієї теорії. Очевидно, що якщо уніфікація мови була проведена в імператорську епоху, то в мові окремих провінцій після такого процесу залишалось занадто мало архаїчних і діалектних рис, щоб групувати за цим принципом подальші відмінності романських мов. Щоправда, Ж. Моль зазначав, що всі ті основні явища, які характеризують романські мови та зберігаються в народній латині як результат впливу старих діалектів, залишаються протягом усього цього періоду, але їх розвиток і поширення стримуються впливом літературної мови [9].

З розпадом Римської імперії й автономізацією провінцій єдність народної латини порушується. Руйнацію цієї єдності посилювали романізовані варвари: засвоївши латинську мову, вони зробили її діалектною та віддалили від офіційної. І все ж таки процес виникнення діалектів – майбутніх романських мов – залишається незрозумілим у теорії Ж. Моля. З одного боку, він заперечує теорію субстрату, а з іншого – стверджує, що романізовані варвари є творцями діалектної роздрібненості. Отже, діалектна теорія Ж. Моля також не в змозі розв'язати проблему формування романських мов. Велику увагу під час пояснення причин виникнення романських мов приділено соціальним чинникам. До них уналежнюють розпад Римської імперії на окремі області й самостійність подальшого історичного розвитку кожної з них.

Соціальна теорія В. Мейер-Любке. Основним чинником утворення романських мов Вільгельм Мейер-Любке вважав падіння Риму й розпад Римської держави, коли були втрачені зв'язки між провінціями. Його увагу також привернув факт своєрідного фонетичного розвитку сардинської мови (наприклад, збереження **i**, **u** та збереження **k** перед **e**, **i**). Однак, на відміну від Г. Гребера, В. Мейер-Любке пояснював фонетичні особливості сардинської мови ізоляцією Сардинії від іншого латиномовного світу внаслідок її завоювання в VI ст. вандалами. Він уважав, що саме через це в сардинську мову не ввійшли пізніші інновації, що відбилися в інших романських мовах. Розпад Римської держави В. Мейер-Любке визначав як вирішальний чинник формування романських мов. Особливо він наполягав на тому, щоб під час вивчення проблеми формування романських мов ураховувалися суспільні відносини, тобто соціальний чинник. Виникнення і розвиток будь-якої мови, зокрема й романських, зрозумілі лише тоді, коли докладно простежено історію взаємовідносин цієї соціальної і мовної групи з іншими, її вплив на сусідів, і навпаки [8].

Виникнення романських мов. Одне з найважчих питань романської філології – це процес виникнення романських мов. Складність цієї проблеми полягає в тому, що під час її вивчення потрібно враховувати безліч найрізноманітніших чинників – від історичних до внутрішньомовних. Під час вирішення питання про виникнення романських мов потрібно зважити на два аспекти. По-перше, чим пояснити схожість романських мов між собою, по-друге, які причини зумовили розбіжність романських мов. Думка романістів щодо першого питання більш-менш єдина: основною причиною подібності всіх романських мов є загальне джерело їх походження – народна латина. Щодо другого, складнішого аспекту, то причини дивергенції, тобто розбіжностей романських мов, далеко не такі однозначні, ніж питання про їх походження. Окреслимо лише основні з них. Чинники диференціації народної латини і формування на її основі романських мов дослідники умовно поділяють на етнічні, хронологічні та соціальні.

Етнічними чинниками називають вплив на латину мов народів, з якими римляни перебували у відносно тривалому контакті. Під хронологічними чинниками тлумачать те, що завоювання й романізація римських провінцій відбувалися протягом досить тривалого строку, за якого сама латина зазнала значних змін. Говорячи про соціальні чинники, мають на увазі особливості політичного, економічного й культурного розвитку різних частин колишньої Римської імперії [1, с. 116].

Етнолінгвістичні чинники: субстрат, суперстрат, адстрат. На думку прихильників етнічних чинників, причиною виникнення різних романських мов міг бути різний **субстрат**, на який наклалася вульгарна латина в провінціях Римської імперії.

Субстрат – це риси місцевої, споконвічної мови, які розчинилися в мові прибульців, мові-колонізаторі. Іншими словами, це риси зниклої «переможеної» мови, що залишилися в мові «переможця». Субстрат може виявлятися як конкретні мовні ознаки на всіх рівнях мовної системи і бути причиною подальших змін у цій мові.

Причиною утворення різних романських мов міг бути також різний **суперстрат**, який наклався на романські мови, що формувалися в римських провінціях.

Суперстрат – це риси зниклої мови минулого, немісцевого населення, що залишилися в місцевій, споконвічній мові. Іншими словами, це залишки мови-прибульця, асимільованого споконвічною мовою.

Найактивнішим суперстратом був германський. Контакти з германськими племенами були постійними і за часів Римської імперії, і в часи окремих романських держав. Жителі Романії в різних частинах Європи стикалися з германськими племенами: французи – з франками, провансальці – з бургундцями, італійці – з остготами і лангобардами, іспанці – з вестготами і вандалами тощо. Це зумовило деяку відмінність у запозиченнях з германських мов. Для румунського етносу контакти з германцями не зіграли помітної ролі, звідси й мінімальна кількість германізмів у румунській мові. Наведемо деякі приклади германізмів у романських мовах: топоніми Франція, Бургундія; імена Фернандо, Альфонсо, Ельвіра, Альберто (як і всі інші з компонентом -берт-); титули барон, маркіз і безліч інших слів, словотвірних та фонетичних елементів.

Утворенню різних романських мов сприяли контакти з мовами сусідніх етносів, тобто різний **адстрат**.

Адстрат – це вплив сусідніх мов одна на одну, зумовлений тривалим співіснуванням двох мов. На відміну від субстрату і суперстрату, адстрат передбачає взаємодію обох мов, які продовжують існувати.

Різне географічне положення народів, що розмовляли романськими мовами, визначило специфічний адстрат, характерний для тієї чи тієї романської мови. Для романських мов Піренейського півострова був притаманний арабський вплив. Через іспанську мову арабські запозичення проникли до провансальської, французької, італійської мов. Однак їх кількість була меншою, а форма могла сильно відрізнитися від іспанської. Там, де населення Романії межувало зі слов'янськими народами, спостерігається слов'янський адстрат у романських мовах. Передусім це стосується румунської мови, де чимало слов'янських лексичних, словотвірних і фонетичних запозичень визначає її специфічність на тлі інших романських мов. Слов'янський адстрат відзначений у східній ретороманській мові (фріульській): італійська провінція Удіне, де поширена ця мова, межує із сьогоденною Словенією [1, с. 118].

Висновок. Перераховані причини дивергенції романських мов носять власне мовний характер і пов'язані з впливом інших мов на романські мови, що формуються або вже сформовані. Не меншою, а нерідко й набагато більшою мірою на формування окремих романських мов вплинули історичні чинники, що характеризують розвиток Романії від часу

поширення латинської мови на всьому Апеннінському півострові (приблизно II ст. до н. е.) до епохи окремих романських мов (приблизно IX–X ст. н. е.). Характер процесу романізації та його порівняльно-історичне зіставлення з даними романських мов уможливорює такі висновки:

1. Основною причиною утворення сучасних романських мов був *субстрат*, на який наклалася вульгарна латина. Отже, на формування романських мов вплинули мови тих племен і народностей, які були підкорені Римом. Оскільки римські колонії займали великі території, а місцеві мови могли сильно відрізнитися за походженням, то і наслідок їх впливу на латину був різним: субстратом іспанської мови (як і всіх інших романських мов Піренейського півострова) є кельтський, іберійський та баскський; *субстрат французької мови* – кельтський, на півдні Франції ще давньогрецький (Марсель – раніше Марсіліо, Мас-салія – був грецькою колонією); *субстратом італійської мови* є італійські й етрусські мовні риси. Наприклад, слова *Roma* і *chianti* походять з етрусської мови; субстратом сардської мови є пунічний і давньогрецький; субстратом ретороманської мови (мов) є ретська (ретійська мова), яку уналежнюють до неіндоєвропейських дороманських мов Італії; субстратом румунської мови вважається фрако-дакійський.

2. Процес романізації різних регіонів Європи тривав кілька століть, протягом яких сама латинська мова досить сильно змінилася. У процесі поширення латинської мови з Римської імперії вона потрапляла в провінції на різних стадіях свого розвитку.

3. Романські мови розвинулися внаслідок дивергентного, відцентрового розвитку усної традиції різних діалектів колись єдиної народно-латинської мови. Згодом ці діалекти поступово відокремилися від мови-джерела й одне від одного внаслідок різноманітних демографічних, історичних та географічних процесів.

Усі перелічені чинники виникнення окремих романських мов являють собою лише невелику частину тих причин, які пропонують урахувати дослідники періоду романізації. Жоден із цих чинників не можна абсолютизувати або, навпаки, не враховувати.

Література:

1. Кіркоська І.С. Вступ до романської філології : підручник. Дніпро : «Пороги», 2018. 406 с.
2. Ascoli G. Archivio Glottologico Italiano. 1872. 630 p.
3. Diez F. Anciens glossaires romans corrigés et expliqués / Trad. par Bauer A. Paris, 1870. 162 p.
4. Diez Fr. Ueber die Casseler Glossen. *Diez, KAR.* 1849. S. 168–177.
5. Gröber G. Geschichte der romanischen Philologie. *GRF.* 1888. Bd. I. S. 3–139.
6. Lüdtke J. Prädikative Nominalisierung mit Suffixen im Französischen. Tübingen : Niemeyer, 1983. 327 s.
7. Lausberg H. Romanische Sprachwissenschaft. Bd. I. Einleitung und Vokalismus. Aufl. Berlin, 1969.
8. Meyer-Lübke W. Romanische Lautlehre. Leipzig, 1890. 564 S.
9. Mohl G. Introduction à la chronologie du latin vulgaire, Paris, 1899. 266 p.
10. Peruzzi E.V. Pisani, Geolinguistica e indoeuropeo. *Memorie della R. Acc. dei Lincei.* Roma, 1940. ser. VI. vol. IX. fasc. II.
11. Rohlfs G. Historische Grammatik der italienischen Sprache und ihrer Mundarten. 3 Bände (I: Lautlehre. II: Formenlehre und Syntax. III: Syntax und Wortbildung mit dem Register zu den Bänden I–III). Bern : Francke Verlag, 1954–1972.
12. Schuchardt H. Über die Lautgesetze: Gegen die Junggrammatiker. Berlin : Oppenheim, 1885. 39 s.
13. Schuchardt, Hugo: Der Vokalismus des Vulgärlateins. Standort : München, Bayerische Staatsbibliothek, 1866–1868. Vol. 1–3.

References:

1. Kirkovska, I. S. (2018). Vstup do romanskoj filolohii: Pidručnyk [Introduction to Romance philology: Textbook]. Dnipro: Porohy, 406 [in Ukrainian].
2. Ascoli, G. (1872). Archivio Glottologico Italiano, 630 [in Italian].
3. Diez, F. (1870). Anciens glossaires romans corrigés et expliqués (A. Bauer, Trans.) [Ancient Romance glossaries corrected and explained]. Paris, 162 [in French].
4. Diez, F. (1849). Ueber die Casseler Glossen [On the Cassel glosses]. *KAR*, 168–177 [in German].
5. Gröber, G. (1888). Geschichte der romanischen Philologie [History of Romance philology]. *GRF*, 1, 3–139 [in German].
6. Lüdtke, J. (1983). Prädikative Nominalisierung mit Suffixen im Französischen [Predicative nominalization with suffixes in French]. Tübingen: Niemeyer, 327 [in German].
7. Lausberg, H. (1969). Romanische Sprachwissenschaft. Bd. I. Einleitung und Vokalismus [Romance linguistics. Vol. I. Introduction and vocalism]. Berlin [in German].
8. Meyer-Lübke, W. (1890). Romanische Lautlehre [Romance phonology]. Leipzig, 564 [in German].
9. Mohl, G. (1899). Introduction à la chronologie du latin vulgaire [Introduction to the chronology of Vulgar Latin]. Paris, 266 [in French].
10. Peruzzi, E. (1940). V. Pisani, Geolinguistica e indoeuropeo [V. Pisani, Geolinguistics and Indo-European]. *Memorie della R. Acc. dei Lincei*, ser. VI, vol. IX, fasc. II [in Italian].
11. Rohlfs, G. (1954–1972). Historische Grammatik der italienischen Sprache und ihrer Mundarten [Historical grammar of the Italian language and its dialects]. Bern: Francke Verlag. 3 vols. (I: Lautlehre [Phonology], II: Formenlehre und Syntax [Morphology and syntax], III: Syntax und Wortbildung mit dem Register zu den Bänden I–III [Syntax and word formation with index to volumes I–III]) [in German].
12. Schuchardt, H. (1885). Über die Lautgesetze: Gegen die Junggrammatiker [On sound laws: Against the Neogrammarians]. Berlin: Oppenheim, 39 [in German].
13. Schuchardt, H. (1866–1868). Der Vokalismus des Vulgärlateins [The vocalism of Vulgar Latin] (Vols. 1–3). München: Bayerische Staatsbibliothek [in German].